

Den mexikanska drömmen – och minnena i det fördolda

Plaza Mayor, Mexico City. Jag befinner mig på ett av världens största torg. Framför mig katedralen i svulstig spansk barock, till höger det strängt symmetriska Palacio Nacional. Där skildrar Diego Riveras fresker aztekernas hopplösa kamp mot conquistadorerna för 500 år sedan. Under mig finns de osynliga resterna av deras huvudstad Tenochtitlán. Många av torgets byggnadsstenar har en gång tillhört templen i den magiska staden på vattnet. Det är en lördagsmiddag i augusti och jag vilar efter tre dagars arbete med några tusen psykoanalytiker från hela världen. Året är 2011. International Psychoanalytic Association (IPA) firar 100-årsjubileum med kongress i staden. Temat var: låt oss undersöka tre av våra fundamentala begrepp, det Omedvetna, drömmen och sexualiteten.

Men låt mig dröja kvar ännu en stund vid plazan. Överallt försäljare av folkkonst, tuschpennor och Coca-Cola. Medan familjer samlas till lördagspromenad demonstrerar elektrikerens fackförbund på torget. Så börjar några indianer och spansktalande »criollos«, alla i prunkande fjäderbonader, dansa till ljudet av trummor och doften av rökelse: för att locka turister eller uttrycka en längtan till sina rötter? Jag vet inte. Men dansen avslöjar något som katedralens alla helgon inte förmår dölja: här levde en gång ett kulturfolk med en helt annan livssyn än de spanska erövrarnas. Mötet mellan folken blev förödande, vilket den Nobelprisbelönta författaren Octavio Paz [1] påmint om. Kollegan J M G Le Clézio [2] skriver i »Den mexikanska drömmen« om en kollision mellan två visioner: spanjorernas handlade om guld och hednamiSSION, indianernas om frälsargudens Quetzalcoatl's återkomst i skäggpnydda soldaters skepnad.

Under torget tycker jag mig ännu höra skrin av fasa och undergång. Torgets yta talar däremot framgångens språk: »Viva Mexico y el bicentenario!« Landet firade 2010 200-årsjubileet av frigörelsen från det spanska herraväldet. Prunkande färger, maffiaväld,

DANS PÅ STORTORGET
Kommers och dans på Plaza Mayor i Mexico City år 2011 förmedlar minnet av en kulturkrock som inträffade för 500 år sedan: conquistadorernas vision om guld och hednamiSSION kontra aztekernas dröm om frälsargudens återkomst. (Bilden till vänster är beskuren.)

Foto: Corbis

RÖSTER OM MINNET
Författarna J M G Le Clézio (t v) och Octavio Paz har i text efter text beskrivit kollisionen mellan de båda kulturerna som genom historiens tillfälligheter smått samman till dagens mexikanska identitet.

skriande sociala orättvisor och historiens ständiga närvaro, allt detta är Mexiko. Plazan tonar fram som en liknelse för hur vi människor försöker dölja våra obehagliga sanningar med mera behagliga osanningar. Våra drifters underjordiska krafter skrämmer oss. Därför förnekar vi dem helst med allehanda manövrer och självbedrägerier. Men envetet strävar de mot ytan. Om de når hela vägen fram kan de ge både katastrofer och katedraler, dödsdans och livsbejakelse.

Psyket som ett Plaza Mayor, med det Omedvetna »under« det Medvetna: det var just bärkraften i en sådan rumslig eller »topografisk« modell som IPA-kongressen [3] skulle undersöka. Likt tålmodiga arkeologer uppmanades deltagarna att vrida på grundstenarna i analysens teoribygge, för att se om de ännu är vitala och användbara. Försök gjordes att beskriva psyket med andra modeller. Till detta tog man andra vetenskaper till hjälp, bland annat neurovetenskaplig minnesforskning [4]. Bakgrunden är en gåta som Freud stod inför: han förstod att spädbarnserfarenheter och senare trauman kan påverka oss djupt och livslångt. Men om vi aldrig kan minnas dem, hur kan de påverka oss? Han föreslog att de var »ur-bortträngda«, men hade svårt att förklara mekanismen. Här kommer modern minnesforskning till hjälp. Den visar på två sorters minnen: ett »explicit«, eller deklarativt minne, i hjärnans mellersta tinninglob med dess hippocampus, färdigutvecklad vid 2 års ålder. Dessförinnan lagras känslomässiga erfarenheter som »implicita« minnen i andra delar av hjärnan, styrda av amygdala. Trots att vi aldrig kan erinra oss dem påverkar de exempelvis hur vi ser på livet och våra medmänniskor. Sådana föreställningar är omedvetna men ändå inte aktivt bortträngda. För att illustrera med Plaza Mayor: När conquistadoren inte mäktar minnas sina härjningar mot aztekerna, därför att erinrandet av dessa explicita minnen skul-

le väcka hans skam och skuld, då har han trängt bort dem och de är nu omedvetna. Om han däremot inte kan erinra sig dem, därför att de lagrats i hans implicita minne, då är de icke-bortträngda men likafullt omedvetna.

Man kan också beskriva de två minnesfunktionerna utifrån ett semiotiskt eller teckenteoretiskt perspektiv. Allt vårt tänkande sker ju genom tecken, enligt den amerikanske filosofen C S Peirce [5]. Men tecken kan vara av mycket olika karaktär, från den enklaste vibration eller grimas till en komplicerad ordkonstruktion. Ordsymbolerna lagras i det explicita minnet och utgör ett viktigt fokus för psykoanalysens tolkningar. Freuds idé var att patienten, när bortträngningen hävts, kan sätta ord på sina erfarenheter och därmed frigöra sig från deras tvingande inflytande. Conquistadoren Bernal Diaz', [6] memoarer är skrivna av en man som inte tycks ha trängt bort några minnen alls. Som åldring minns han fortfarande ungdomens bedrifter i detalj: antalet soldater i en pluton eller avhuggna huvuden på en tempelplats, liksom namnen på indianernas städer Tlascalala, Huexotzinco... I en människas implicita minne lagras däremot erfarenheterna som icke-verbala tecken: hos en traumatiserad soldat kanske i form av stressymtom och hos ett spädbarn i form av mammans leende, lakanets skrynkling, speldosans toner.

Som Paz översättare Lasse Söderberg uttrycker det: »Världen är tecken och bakom tecknen finns betydelse.« Tecknets grad av utveckling hänger samman med vår medvetandnivå. Ju mer vi kan uttrycka en känsla med avancerade tecken, till exempel ord, desto mer medvetna är vi om den. Men ofta uttrycker vi känslor på andra vis: gester, mimik, dofter, anspelningar, psykiska och kroppsliga symtom. Ju mer vi är hänvisade till sådana uttrycksformer, desto mera omedvetna är vi om den tillhörande känslan. Argentinararen Jorge Maldonado föreslog därför att analytiker inte bara medvetandegör patientens omedvetna känslor. Framför allt hjälper vi patienten att uttrycka dem mera tydligt och kreativt. Exempel: en deprimerad patient upptäcker hur han hatar sig själv och andra. Hittills har depressionen hindrat honom att undersöka hatet och dess rötter. Känslan kanske inte försvinner i psykoanalysen, men han blir mer orädd och uppfinningsrik i att uttrycka den på ett begripligt sätt.

Redan Freud ritade upp det semiotiska spåret när han beskrev drömmen som en rebus. Begreppet drömtydning innebar just att han via patientens associationer tydde drömmens bakomliggande innebörder. Intresset för semiotik är starkt bland analytiker från latinska länder. Elias da Rocha Barros från São Paulo påtalade att uppgiften inte ligger i att avtäckas drömmens »sanna« innebörd, för en sådan finns inte. I stället arbetar patient och analytiker gemensamt med att skapa inre bilder för det som plågar eller skrämmer patienten. Psykoanalysen kan därför inte definiera psykisk hälsa enbart som minskning av symtom eller ökad intellektuell kunskap om deras innebörd. Nej, man ser snarare hälsa som förmågan att kunna vara »vig« i känsla och tanke. Om vår deprimerade man vågar börja drömma om sin vrede och älska den kvinna han också är besviken på – och våga tala med henne om sin kärlek och vrede – ja, då är han på väg mot psykisk hälsa.

När det gäller det sista undersökningsobjektet,

DRÖMMEN SOM REBUS
Sigmund Freud i Wien beskrev drömmen som en rebus vars bakomliggande innebörder det gällde att dechiffrera och tolka. Ansträngningarna att tyda drömmen kan ses som en verksamhet inom semiotiken, en vetenskapsgren som intresserar många analytiker särskilt i latinska länder.

sexualiteten, brukar psykoanalysen traditionellt skilja på två former. Den vuxna sexualiteten väljer ju fram i puberteten, medan barndomssexualiteten debuterar under spädbarnets första dagar. Freuds illustrerade den senare med tumsugning. Den ger ju babyn varken näring eller kärlek utan, föreslog han, sexuell lust. Han skandaliserades för sin uppfattning men ansåg sig ha fog för den genom sina analyser med vuxna. Deras berättelser och symtom kunde ibland bara förstås som spår av sexuellt färgade barndomstrauman. Jean Laplanches idéer [7] hjälper oss att förstå Freuds tankar. Fransmannen menar att sexualiteten uppstår hos barnet genom mammans omvårdnad. Barnet befinner sig på en helt annan mognadsnivå än mamman. När hon förälskat tittar på sitt barn, sjunger och kysser och smeker den lilla, då anar barnet gåtfulla inslag i kommunikationen. Men babyn kan inte förstå dem, eftersom de härrör från mammans omedvetna sexualitet. Så överförs den infantila sexualiteten från generation till generation – och genom denna omedvetna trafik lär mamman barnet att älska sig själv och andra. Men vad händer om kommunikationen i stället färgas av stark ambivalens? En deprimerad eller ängslig mamma kan skicka mångtydiga signaler, och babyn kan reagera med att avvisa bröstet eller mammas blick. Så uppstår ibland onda cirklar som kan behöva vridas rätt med mor–spädbarnsterapi.

Förståelsen av psykoanalysens grundbegrepp berikas alltså av andra discipliner: minnesforskning, semiotik, studier av mor–spädbarnssamspel etcetera. Likaså är behandlingsforskning till stor hjälp så länge den inte förenklar synen på psykisk hälsa och behandlingsprocess. Hur ligger då psykoanalysen till i dag ur ett globalt perspektiv? Ett påtagligt intresse märks från länder utanför Väst Europa och Nordamerika. I Latinamerika, Östeuropa och Kina ses psykoanalysen som en radikal kritisk motvikt mot etablissemangets ideologier. Det senaste tillskottet är en analytikerutbildning i Kina. Man prövar också »shuttle«-analys, där den blivande analytikern genomgår en komprimerad behandling. Den metoden används redan i Östeuropa.

Kontrasten mot Sverige och övriga västvärlden är tydlig: här ses psykiskt lidande alltmer som en sjukdom som ska botas, inte som något meningsbärande som terapeut och patient undersöker tillsammans. Symtom ska *förgås*, inte *förstås*. Ängest har blivit ett syndrom och depression en sjukdom. För att tala med Octavio Paz lockas vi av löften om hälsa och lycka från »sjukhus, apotek och lekplatser«. I detta »quick-fix«-klimat stämplas psykoanalysen inte sällan som en reaktionär ideologi eller mossig spekulation. Men mötet med Plaza Mayor understryker att även om vi springer ifrån vår historia så finns den under oss och utöver sin verkan. Jag tog farväl av torget med maya-indianens avskedsord ringande i mina öron: »Im la keesh« – »Du är mitt andra jag«.

Björn Salomonsson
psykoanalytiker
Leg läkare, med dr